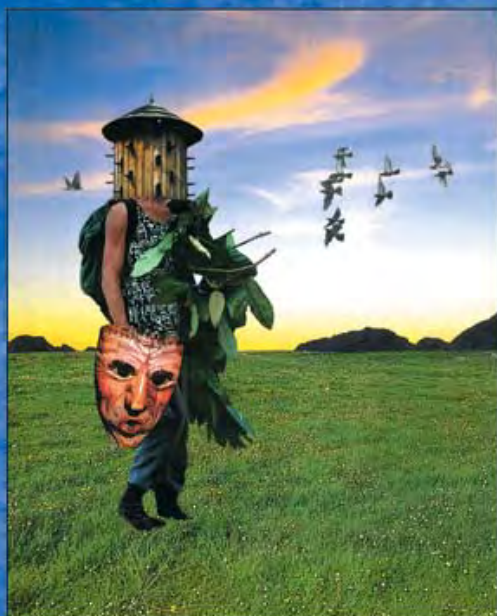

Hraniční porucha osobnosti

Vznik poruchy, průběh
a možnosti jejího překonání

Frankovi, Michaela e Melanii

Hraniční porucha osobnosti

HEINZ-PETER RÖHR

Vznik poruchy, průběh
a možnosti jejího překonání

Röhr, Heinz-Peter

Hraniční porucha osobnosti : vznik poruchy, průběh a možnosti jejího překonání / Heinz-Peter Röhr ; [z německého originálu ... přeložil Antonín Konečný]. – Vyd. 2. – Praha : Portál, 2009. – 120 s. – (Spektrum)

Název originálu: Weg aus dem Chaos

ISBN 978-80-7367-637-7 (brož.)

616.89-008.485

● hraniční porucha osobnosti

● případové studie

616.89 – Psychiatrie [14]

UPOZORNĚNÍ PRO ČTENÁŘE A UŽIVATELE TÉTO KNIHY

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické knihy

nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Původní německé vydání:

Weg aus dem Chaos

vyšlo ve Walter Verlag, Zürich und Düsseldorf

© 1997, Walter Verlag, Zürich und Düsseldorf

České vydání:

Translation © Antonín Konečný, 2002

© Portál, s. r. o., Praha 2003, 2009

ISBN

978-80-7367-637-7 (tištěná kniha)

978-80-262-0309-4 (pdf)

978-80-262-0328-5 (ePub)

978-80-262-0329-2 (mobi)

Obsah

Předmluva	7
Janježek	9
Úvod	13
1. Drama	15
2. Rozštěpení	17
3. Nedostatek	19
4. Tvořivost	22
5. Útěk	24
6. Výkon	28
7. Agresivita	32
8. Vztah	37
9. Zranění	49
10. Komunita	53
11. Změna	60
12. Uzdravení	64
13. Kapitulace	66
14. Námět	73
15. Podstata	76
16 Dědictví	78
17 Návrat	86
Dodatek	90
Dvě kazuistiky	91

Jak prožívají pacienti s hraniční poruchou určité situace v životě?	96
Aspekty svépomoci	102
Borderline syndrom	105
Aktivní rozštěpení	106
Primitivní idealizace (raná forma idealizace)	108
Projektivní identifikace	109
Popření	110
Další známky poruchy osobnosti	110
Borderline a vztah	111
Borderline a závislost	112
K terapii borderline syndromu	113
Diagnóza hraniční poruchy osobnosti	116
Závěrečná poznámka	117

Předmluva

Především různým směrům psychoanalytického výzkumu vděčíme za to, že je všeobecně uznáván zásadní význam prvních měsíců a let života pro rozvoj osobnosti. Závažné frustrace, prožité v těchto citlivých prvních fázích života, mají vliv na duševní zdraví nejen v dětství, ale zanechávají trvalé následky. V poslední době přichází do ambulantní nebo stacionární psychoterapie stále víc pacientů, ovlivněných tzv. „ranými poruchami“.

Jedna taková porucha je v mnoha detailech zobrazená v pohádce *Janježek*. Označení pro tuto mezitím uznanou samostatnou chorobu je *hraniční porucha osobnosti*. Odborníci předpokládají, že tato raná porucha se bude v budoucnosti vyskytovat ještě častěji, a už dnes vycházíme z toho, že 30–70 % psychoterapeutických pacientů vykazuje hraniční poruchu osobnosti.

Tato kniha je napsána pro ty, kdo se najdou v pohádce *Janježek* a v příslušných výkladech k ní. Měla by jim pomoci, aby sami sobě lépe porozuměli, protože většinou jim není jasné, proč nevycházejí se sebou ani se svým okolím. Nenacházejí možnost ke změně a k dalšímu rozvoji. Je ale třeba říct, že velmi často jim nerozumí ani ostatní. Rodinným příslušníkům a všem, kteří s těmito lidmi žijí a pracují, by přečtení této knihy mohlo přinést více informací o nemoci a porozumění. Knihu lze chápat jako příspěvek k *biblioterapii*. Proto jsou v dodatku připojeny další informace, užitečné pro pacienty, kteří chtějí hlouběji pochopit svou poruchu, pro pomáhající profesionály, ale i pro všechny ostatní, kteří se s problémem setkávají. Kromě kazuistik popisujeme, jak tito lidé prožívají typické životní situace. Svépomoci je věnována samostatná kapitola. Porucha osobnosti je popisována z odborného, ale všeobecně srozumitelného hlediska, a na konci vykrystalizují důležité body terapeutického přístupu.

Je třeba si uvědomit, že u popsaných kazuistik se jedná o těžké poruchy, z tohoto důvodu byli pacienti také ve stacionární terapii. Přechody mezi *zdravým* a *nemocným* jsou jak známo plynulé, a proto existuje mnoho lidí se slabší poruchou, ale přesto u sebe nacházejí vlastnosti, které upomínají na *syndrom Janaježka*. Každý člověk má více nebo méně hrubou „ježčí kůži“. Je samozřejmé, že u uváděných kazuistik jsou vnější okolnosti a informace o nemoci pozměněny tak, aby byla zaručena anonymita pacientů.

Rád bych především poděkoval pacientům, kteří se na mém projektu podíleli a byli ochotní otevřeně odpovídat na otázky. To se týká zejména líčení různých typických životních situací v dodatku. Srdečně bych chtěl poděkovat vedoucímu lékaři odborné kliniky ve Fredeburgu, dr. Mariu Wernadovi, který mě podporoval svou hlubokou znalostí věci. Jemu vděčím za konstruktivní kritiku a za důležité podněty. V neposlední řadě děkuji své ženě Anně-Marii, která rukopis stále znovu pročítala, korigovala a podněcovala mě svými kritickými připomínkami.

Bad Fredeburg, říjen 1995

Byl jednou jeden sedlák, který měl dostatek peněz i polí, ale ač byl bohatý, přece mu něco chybělo. Neměl se svou ženou žádné děti. Když chodíval s ostatními sedláky do města, dělali si z něj často posměch a ptali se, proč nemá žádné děti. Nakonec se rozzlobil, a když přišel domů, řekl: „Chci mít dítě, i kdyby to měl být ježek.“ Jeho ženě se pak skutečně narodilo dítě, které bylo od pasu nahoru ježek a od pasu dolů chlapec. Když žena dítě uviděla, zděsila se a řekla: „Vidíš, ty jsi nás zaklel.“ Muž odpověděl: „Tady už nárek nepomůže. Chlapce musíme pokřtít, ale nemůžeme nikoho pozvat za kmotra.“ Žena dodala: „A nemůžeme ho ani jinak pokřtít než Janježek.“ Když ho farář pokřtil, řekl: „Kvůli bodlinám ho nemůžete dát do pořádné postele.“ Připravili mu tedy za pecí trochu slámy a položili jej do ní. Janaježka nemohla matka ani kojit, protože by ji popíchal bodlinami.

A tak ležel za pecí osm let, a jeho otec byl unavený a přál si, aby syn raději zemřel. Stalo se, že ve městě byl jarmark a sedlák tam chtěl jít. Zeptal se ženy, co by jí měl přinést. „Trochu masa a pár chlebů, co už je tak doma zapotřebí,“ odpověděla. Pak se zeptal služky, ta chtěla pár pantoflí a punčochy s klínky. Nakonec se také zeptal: „A co bys chtěla ty, Jeneježku?“ „Tatíčku, přineste mi dudy,“ odpověděl. Když se pak sedlák vrátil domů, dal ženě, co nakoupil, maso a chleba, pak dal služce pantofle a punčochy s klínky, a nakonec zašel i za pec a dal synovi dudy. Když Janježek uviděl dudy, řekl: „Tatíčku, jdi do kovárny a nech mi podkovat kohouta, pak odejdu a nikdy víc se nevrátím.“ Otec byl rád, že se ho zbaví, a dal mu kohouta podkovat. Když to udělal, Janježek na kohouta nasedl a odjel.

Vzal s sebou i prasata a osly, které chtěl v lese pást. V lese s ním musel kohout vyletět na strom a na něm Janježek seděl, hlídal osly a prasata. Seděl tam dlouho, až se stádo rozrostlo, a otec doma o něm nevě-

děl. Když tak Janježek seděl na stromě, nadouval své dudy a krásně hrál. Jednou jel kolem král, který zabloudil, a slyšel krásnou hudbu. Velice se tomu podívil. Poslal sluhu, aby se poohlédl, odkud ta hudba pochází. Uviděl, jak na stromě sedí zvířátko, vypadalo jako kohout, na němž sedí ježek a hraje. Král nařídil sluhovi, aby se zvířete zeptal, jestli neví, kudy se jde do jeho království. Janježek slezl ze stromu a řekl, že mu ukáže cestu, když mu král podepíše a slíbí první, co potká na královském dvoře, až se vrátí domů. Král si pomyslel: „To mohu snadno udělat, Janježek tomu stejně nerozumí, můžu mu napsat, co chci.“ Král vzal pero a inkoust a cosi načmáral. Když to udělal, Janježek mu ukázal cestu a král přišel šťastně domů. Jeho dcera jej už zdálky zahlédla, plna radosti mu pospíchala v ústrety a líbala jej. Král si vzpomněl na Janaježka a vyprávěl dceři, co jej potkalo. Že musel připsat podivnému zvířeti, co první potká doma, a to zvíře sedělo na kohoutovi jako na koni a krásně hrálo. Král ale ve skutečnosti napsal, že to nesmí dostat, protože to zvíře stejně neumí číst. Princezna se tomu zaradovala a řekla, že je to dobře, protože by stejně nikam nešla.

Janježek dál hlídal osly a prasata, byl pořád veselý, seděl na stromě a hrál na dudy. Tehdy se stalo, že kolem jel jiný král se svými sluhý a posly, zabloudil a nemohl najít cestu domů, protože les byl veliký. Také slyšel zdálky krásnou hudbu, i řekl jednomu poslovi, aby se podíval, cože to je. Posel došel až ke stromu, uviděl, jak na větvi sedí kohout a na něm Janježek. Posel se jej zeptal, co tam nahoře dělá: „Pasu své osly a prasata, a co si přejete vy?“ Posel mu pověděl, že zabloudili a netrefí zpátky do království, jestli by jim nemohl ukázat cestu. Janježek na kohoutovi slezl ze stromu a řekl starému králi, že mu ukáže cestu, když mu dá to, co doma před královským zámkem potká jako první. Král přitakal a podepsal Janježkovi, že to má mít. Když se to stalo, jel Janježek na kohoutovi před nimi a ukazoval jim cestu. Král dojel šťastně do své říše a všichni se velmi radovali. Měl jedinou dceru, která byla velice krásná. Princezna mu běžela v ústrety, padla mu kolem krku, políbila jej a radovala se, že se její staříčkový otec zase vrátil. Ptala se také, kde byl tak dlouho. Král jí vyprávěl, že zabloudil a málem se už nevrátil, ale když jel přes veliký les, jeden napůl ježek, napůl člověk seděl na kohoutovi na vysokém stromě a krásně hrál. Ten že mu ukázal cestu, ale král že mu za to slíbil to, co prvního potká na královském dvoře. A tím je právě ona, proto je mu to tak líto. Dcera mu ale slíbila, že s Janemježkem ráda půjde, z lásky ke

svému starému otci. Janježek pásł svá prasata, a ta prasata měla další prasata, a bylo jich tolik, že jich byl plný les. Janježek už nechtěl zůstat v lese a dal vzkázat svému otci, aby vyprázdnil všechny chlévy ve vesnici, protože přichází s takovým velkým stádem, že si bude moct každý vzít tolik prasat, kolik chce. Jeho otec posmutněl, když to slyšel, protože si myslel, že Janježek dávno zemřel. Janježek se ale posadil na svého kohouta, hnal prasata před sebou do vesnice a tam je dal porazit. Potom řekl: „Tatíčku, dej mi mého kohouta ještě jednou podkovat, pak odjedu a v životě se už nevrátím.“ Otec nechal kohouta podkovat a těšil se, že Janježek se už neukáže.

Janježek jel do prvního království. Král rozkázal, že když někdo přijede na kohoutovi a bude mít u sebe dudy, všichni na něj mají střilet, sekat a bodat, aby se nedostal do zámku. Když se Janježek přiblížil, doráželi na něj bodáky, ale on pobídl kohouta ostruhami a vylétl nad bránou až do králova okna. Volal na krále, aby mu dal, co slíbil, jinak že zabije jej i jeho dceru. Král začal dceři hezky domlouvat, aby s Janemježkem šla a zachránila život otci i sobě. Dcera se oblékla do bílého, otec jí dal kočár s šesti koňmi, množství služebnictva, peněz a statků. Princezna se posadila do kočáru a Janježek s kohoutem a dudami vedle ní, rozloučili se s králem a odjeli. Král si myslel, že už je nikdy neuvidí. Bylo to ale jinak, protože když byli kousek za městem, svlékl si Janježek krásné šaty a popíchal princeznu svou ježčí kůží, až byla celá krvavá. „To je odměna za vaši faleš! Běž, nechci tě,“ řekl a zahnal ji domů. Princezna byla nadosmrtni zostuzená.

Janježek ale jel dál na svém kohoutovi a se svými dudami do druhého království, jehož králi také ukázal cestu. Tento král ale přikázal, že když přijde někdo jako Janježek, mají mu vzdát poctu, pustit jej dovnitř, provolávat mu slávu a uvést jej do královského zámku. Když jej královská dcera uviděla, vyděsila se, protože vypadal opravdu zvláště, ale řekla si, že se nedá nic dělat, když to otci slíbila. Uvítala Janaježka a vdala se za něj. Janježek s ní musel ke královské tabuli, princezna usedla po jeho boku, a jedli a pili. Když přišel večer a chtěli jít na lůžko, princezna se zalekla jeho bodlin. Janježek ji ale uklidňoval, aby se nebála, že se jí nic nestane. Starému králi řekl, aby postavil čtyři muže před dveře komnaty na stráž, a když vejde do komnaty a bude si chtít lehnout, svlékne ježčí kůži a nechá ji ležet u postele. Pak musí stráže rychle přiskočit, kůži hodit do ohně a zůstat na místě, dokud ji nestráví oheň.

Když odbila jedenáctá, vešel do komnaty, svlékl ježčí kůži a nechal ji ležet u postele. Strážé přiběhly, rychle ji uchopily a vhodily do ohně. Když kůži pohltil oheň, Janježek byl vysvobozen – ležel v posteli v lidské podobě. Byl jenom černý jako uhlí, jakoby spálený. Král k němu poslal svého lékaře, který jej omyl vonnými mastmi a nabalzamoval, takže získal světlou kůži. Stal se z něj krásný mladý muž. Když to uviděla královská dcera, byla šťastná a druhého dne svatbu teprve pořádně oslavili. Janježek dostal od starého krále celé království.

Když uběhlo několik let, odjel Janježek se svojí manželkou k otci. Řekl mu, že je jeho syn. Otec ale odpověděl, že žádného nemá. Měl jen jednoho, který ale přišel na svět s bodlinami jako ježek, a ten že odešel do světa. Janježek se mu dal poznat, starý otec se zaradoval a odešel s ním do jeho království.

*A zazvonil zvonec
a pohádky je konec.*

„Byl jednou jeden...“, tak začíná většina pohádek. Vnucuje se pak dojem, že příhoda, která se v pohádce vypráví, se odehrává v minulosti. „Byl jednou jeden ...“ však není obyčejný časový údaj, ale poukaz na něco jiného. Pohádky, mýty a pověsti jsou mimo čas, to znamená, že platí stále a jejich pravda je pravdou vyšší, které se zpočátku rozum vzpírá, protože je v ní mnoho nelogického, magického a nepochopitelného. Začátek „Byl jednou jeden ...“ má posluchače uvést do zvláštní nálady a posunout jej do zvláštního, a přece důvěrně známého světa. Pohádky pocházejí z hloubi duše národa. Pokud pátráme po jejich původu, dá se říci, že to byly zpočátku převyprávěné sny nebo imaginace. Mohou se proto dál vyprávět v téměř nezměněné podobě, protože u mnoha příslušníků nějakého společenství zjevně oslovují něco důležitého. Jedině tak můžeme pochopit, proč pohádky i přes ústní tradování téměř nemění svou podobu. Vyjadřuje se v nich něco, nač můžeme pohlížet jako na vyšší pravdu s vyšší platností. Jsou tedy pramenem moudrého vhledu a poznání.

Už několik let se pohádky právem těší nové pozornosti. Hlubinní psychologové je (znovu)objevili pro psychoterapii. Pohádky umožňují hlubší nahlédnutí do lidské duše a ukazují tak podle mého názoru novou cestu k všeobecnému i specifickému porozumění člověku a jeho problémům. Ten, kdo je čte nebo poslouchá, je hluboce osloven obrazy a děním, protože hlubokým vrstvám duše, tzv. kolektivnímu nevědomí, které je všem lidem společné, jsou tyto obrazy známe. To znamená, že všichni lidé v hloubi duše sdílejí stejnou zkušenost, která se vyjadřuje v obrazech. Pohádky mají význam, který nelze podceňovat: *Jsou odpovědí duše na problémy lidí, žijících ve společenství.* V pohádkách se dají objevit krok za krokem cesty řešení, které považuje duše za vhodné k uzdravení a vysvobození. Proto má velký význam, když si posloužíme

moudrostí pohádek a přijmeme pravdy, které se v nich otvírají. Kromě toho mluví pohádky řečí nevědomí, protože se vyjadřují obrazným jazykem.

Výzkum snů zdůrazňuje jejich význam pro duševní zdraví. Ne všechny sny ukazují na dobré řešení, mnohé z nich zesilují konflikt, aby si je snící uvědomil. Každý z nás už udělal zkušenost, že ve spánku nenašel žádné řešení konfliktu, a probudil se s děsivým snem. Stejně jako sny zpracovávají konflikt spícího v dramatickém provedení, jsou i pohádky dramatickým provedením, nicméně vždy se šťastným koncem. Spirálovitě se pohybují směrem k rozuzlení.

Pohádky jsou schopné oslovit hluboké vrstvy osobnosti, zvláště když se intrapsychické problémy kryjí s tématem zpracovávaným v pohádce. Zkušenosti, které jsem mohl získat s interpretací pohádek v psychoterapii, mě přesvědčily o jejich účinnosti v terapeutickém procesu. Pohádka *Janježek* mě zvláště oslovila, protože mi bylo brzy jasné, že je v ní zobrazena porucha osobnosti, kterou trpí mnoho mých pacientů. Klinická psychologie, jejímž úkolem je rozpoznat a léčit duševní poruchy, dokázala v posledních letech detailněji popsat takzvané rané poruchy, protože je jimi postiženo stále víc lidí, kteří pak hledají pomoc. V pohádce *Janježek* se jedna z nich, *hraniční porucha osobnosti*, dá snadno rozpoznat. Při rozboru pohádky v dalších kapitolách si ukážeme, že se v ní vyskytují všechny podstatné rysy poruchy, částečně vyjádřené obraznou řečí pohádky.

Terapie pacientů s touto ranou poruchou psychické struktury je velice těžká a zatěžuje terapeuta nezřídka až ke hranicím snesitelnosti. V práci s těmito pacienty se mi osvědčilo vysvětlit jim jejich poruchu. Určitý vhled do problematiky ulevuje a odlehčuje. Kdo pochopí pohádku, pochopí lépe a pravděpodobně i hlouběji poruchu, protože pohádky se výborně hodí jako projekční plátno. Téma je inscenováno jako ve filmu. Pacienti se identifikují s aktéry příběhu a jsou zasaženi až do hlubokých vrstev své osobnosti, protože jejich nevědomí je „jazyk“, kterým se zde hovoří, blízký. Fascinující aspekt práce s pohádkou je i v tom, že se dá odvodit i směřování terapie, protože lze rozpoznat podstatné od nepodstatného.

Jako první se objevuje otázka: Jaké jsou podmínky terapie?

Drama

Drama člověka začíná dramatem jeho rodičů. To je první tvrzení, které je mimochodem možné odvodit z mnoha pohádek, včetně pohádky *Janježek*. Drama rodičů se stále více nebo méně odráží v lidském životě. Rodiče předávají dědictví a mají se všemi svými pozitivními i negativními vlastnostmi silný vliv, zvláště v prvních letech života.

V pohádce *Janježek* má otec problém, lépe řečeno dva problémy. Pro sedláka je to neštěstí, když nemá děti, zvláště když má všechno ostatní, peníze i statek. Komu to má všechno odkázat? Kdo se o něj postará, až zestárne? Jak rád by se těšil z dorůstajících dětí! Ve vesnické společnosti mají dědici nesmírný význam, tam se někdy i žení a vdává jen kvůli tomu, aby se rozrostl a zajistil majetek. Zvláště mužští dědicové znamenají, že majetek zůstane v rodině, protože jméno a tradice rodiny žije dál. Bezdětnost je proto důležitým zdrojem nespokojenosti a skutečné bídy sedláka. Pokud zůstává dál bez dětí, je situace stále obtížnější. Že tento problém může ovlivnit celý život, vidíme na párech toužících po dítěti. Nakonec nemají v životě důležitější téma. Dnem i nocí se jejich mysl zabývá možným těhotenstvím. V dnešní době přináší medicína stále komplikovanější metody a postupy, jak odstranit možnou neplodnost. Obvykle jsou to ženy, které se podrobují někdy velmi bolestivým zákrokům a operacím, nezřídka bez úspěchu. Protože tím spotřebují mnoho energie, není žádný div, že toto téma je nabito silnými emocemi. Často se pod tímto nesmírným tlakem vztahy rozpadají.

Pohádka vypráví, jak silně se dotýká sedláka dobírání sousedů. Když se ptají, proč nemá děti, zasahují jej na velice citlivém místě. To je

přece jasná narážka na jeho mužskou potenci! Zasáhne jej to do hloubi duše. Tento druhý problém je pro něj neméně stejně důležitý jako sám fakt, že je bezdětný. Rozzuří se a dá se strhnout k šílené žádosti: „Chci mít dítě, i kdyby to měl být ježek!“ Narodil se mu syn, který je od pasu nahoru ježek a od pasu dolů člověk. Zděšení je ohromné, a jeho žena si okamžitě připomene výrok, ke kterému se její muž dal v hněvu strhnout. Její slova: „Vidíš, teď si nás zaklel“ jsou výstižná, protože ve skutečnosti si sedlák přál cosi zvráceného. Děti tady nejsou proto, aby řešily problémy rodičů. Jakkoliv chápeme utrpení bezdětných, přesto jsou děti na světě kvůli sobě. Nesmí se stát důkazy mužské potence a nesmíme je tlačit do předem daných šablon, např. dědiců majetku. Chtějí být milovány prostě takové, jaké jsou, a ne proto, aby vyléčily rodičovské pocity méněcennosti. To pohádka ukazuje velmi přesně.

Představme si, co se dělo v sedlákovi, když poprvé uviděl Janaježka! I když si předtím toužebně přál mít syna, teď by si člověk jeho typu raději přál nemít žádného. Tak je to i v pohádce; sedlák si přál, aby Janaježek zemřel.

Osud uštědřil sedlákovi tvrdou lekci, ze které se však nechce poučit nebo ji přijmout. Ta lekce zní: Buď spokojený s tím, co máš; přijmi to, že nedokážeš všechno; ber věci takové, jaké jsou; buď nezávislý na mínění ostatních!

Na první pohled se ironie osudu zdá náhodná, ale v podstatě je důsledná. V životě to tak často je, když si lidé myslí, že až se jim splní nějaké přání, zavládne blaho. Chtivost je ničivá energie, jejíž význam je velmi podceňován. Proto má pohádka pravdu, když dramaticky znázorňuje její následky.